

Osvrt na Bogovićeve jezik i hrvatski jezik njegova doba

MIJO LONČARIĆ
Hrgovići 43
HR – 10 000 Zagreb
mijo.loncaric@gmail.com

Izlaganje sa znanstvenog skupa
Conference paper

Primljeno/Received: 4.10.2016.

Kako je bilo u životu – radnom, književnom i političkom, tako je bilo i s Bogovićeveim idiolektom – osobnim govorom: odrastao u kajkavštini, bilo narodnom, dijalektnom idiomu ili književnom, s kajkavskom osnovicom; školovanje (Križevci, Varaždin) na književnom jeziku s kajkavskom osnovom – prihvaćanje jezika hrvatskih preporoditelja, na čelu s ocem hrvatske nacije Ljudevitom Gajom. Piše na njemačkom i hrvatskom jeziku, prevodi narodne pjesme na njemački. Piše pjesme, pripovijetke i drame te publicistiku, među kojima i radove o jeziku – na njemu novom naučenom hrvatskom književnom jeziku. Bogovićeve jezik u književnim djelima pokazuje se prema pripovijetki Šilo za ognjilo. Stavovi prema hrvatskom jeziku njegova vremena prikazuju se prema dva članka: Několiko iskrenih rečih, Naš narodni jezik.¹

1.

Kako mu je bilo u životu općenito – u odrastanju, radnom, književnom i političkom životu, tako je bilo i s Bogovićeveim idiolektom – osobnim govorom. Odrastao je u kajkavštini, bilo u narodnom, dijalektnom idiomu ili u književnom s kajkavskom osnovicom. Iako rođen u Varaždinu, djetinjstvo provodi u Grani kraj Novoga Marofa (na jugozapadu varaždinsko-ludbreškoga dijalekta, blizu središnjeg zagorskoga dijalekta), uz roditelje i sestre, kraće vrijeme živi u Gotalovcu (njegov otac bio je upravitelj imanja), južno od Ivanšćice (na granici navedenih dijalekata; na žalost nemamo podataka o govoru toga mjesta.

Budući da je Bogovićeve otac bio školovan, sigurno mu je hrvatski književni jezik bio kajkavski književni jezik, standard s kajkavskom osnovom. Dijete je na

imanju zasigurno dolazilo u dodir s mještanima i njihovom djecom, koji su govorili lokalnim govorom. Sigurno je bio bio diglosičan, čak višejezičan – učio je sigurno njemački te mađarski, jer mu je majka bila Mađarica.

Godine 1822. u Križevcima je kod najstarije sestre, dovršio je „normalku“, vjerojatno njemačku. U Varaždinu završava gimnaziju. Kratko vrijeme provodi u Szombathelyu u liceju (gdje se školovao i Ivan Mažuranić) kako bi naučio mađarski. Od 1833. u kadet-skoj je školi u Petrovaradinu: *U ove četiri godine kadetske škole pada preporod hrvatskoga naroda, val narodnoga pokreta zahvati i mlade kadete, Bogović je s nekim drugovima, čita „Narodne Novine“ i „Danicu“*. Služba u Osijeku *dosadno vojničko živovanje*, ali ga najviše veseli slušati narodne pjesme, koje su pjevali vojnici. God. 1840. *odpaše sablju*.²

U Moslavini se druži s Nemčićem. Nakon toga se u Zagrebu uključuje u kolo iliraca, prihvaća jezik hrvatskih narodnih preporoditelja, na čelu s ocem hrvatske nacije Ljudevitom Gajom.

Godine 1843. na saboru u Požunu, druži se s poznatim Slovacima – Šturom i Hurbanom *te je ... crpao jake pobude, da uztraje na putu slavenske uzajamnosti*.³ Bilo je u Bratislavi i neprimliko, jer su Mađari hrvatske poslanike, ne samo u Saboru nego i na ulici, napadali. Opet Zagreb, ali nije mirnije: za velike skupštine 1843. godine Bogović

1 Tekst je verzija rada za čitanje na Skupu („Kurzreferat“). Iz objektivnih razloga nisam do roka mogao završiti potpuniju obradu teme. Za potrebe teksta konzultirana je sljedeća literatura: Antun Barac, „Mirko Bogović“, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knj. 245., Zagreb, 1933. str. 88-172; Martin Kaminski, „Mirko Bogović“, *Hrvatski biografski leksikon*, svezak 2 (Bj-C), Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, 1989., str. 89-91; Jakša Ravlić, „Mirko Bogović“, predgovor u: *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knj. 31 (ur. J. Ravlić), Zagreb, 1968., 213-231; Milivoj Šrepel, O životu i radu Mirka Bogovića, u: *Pjesnička djela*, svezak 3, Zagreb: Matica hrvatska, 1895., str. VII-LVI; Zlatko Vince, *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb, 1990. (2. izdanje).

2 Šrepel, O životu i radu Mirka Bogovića, str. X, ff.

3 Isto.

je ranjen. Vraća se u Bratislavu, sprema se za odvjetnika, a piše pjesmice *Ljubice* – 1844. g. objavio je šezdeset pjesama. U Pešti se druži s Janom Kolarom, s učiteljem hrvatskih preporoditelja.

2.

Bogović je pisao hrvatski i njemački. Počeo je s njemačkim u zagrebačkom časopisu *Croatia* (1839.-1842.). Prva je pjesma *Der blinde Sänger* (Slijepi pjevač): starac pjevač vidi veličinu i slavu slavenskih naroda koji su se počeli buditi. Tada je na njemački preveo 212 narodnih pjesama iz Vrazove zbirke *Narodne pjesme ilirske*.

U isto vrijeme nastaje i njegova prva pjesma na hrvatskom jeziku – *Bjeginac* (*Danica lirska* 1841., br. 24). Zbirka *Smilje i kobilje* 1847. posvećena je pobratimu Nemčiću. Šrepel za njih kaže: *Kako su ovdje složene u vi-enac pjesme iz šest godina, može se u njima razabrati razlika, poimence u napredku jezika i u većoj pjesničkoj slobodi. Starije pjesmice lirske odišu od prilike istim duhom, kao i „Ljubice“, dok u mladjima opažaš, da je pjesnik već pobolje upoznao narodnu frazeologiju i da se je otrešao one prevelike sramežljivosti...*⁴ U trećem su dijelu prijevodi iz njemačkoga, većinom Schillerovih pjesama.

U pedesetak romantičkih pjesama *Domородni glasi* (Rijeka, 1848.) osuđuje crne *mračnjake, govordžije i renegate, ... potiče žene, da ljube svoj jezik; slavi narodne pjesme; pozdravlja hrvatskoga pjesnika slobode – Blažeka, klanja se Kollaru i sjeni nevinih žrtava godine 1845.*⁵

U početku Bachove vlade u gimnaziji je još bio hrvatski jezik, no već od 1854. ujesen ulazi njemački jezik u gimnazije, ponajprije u više razrede, te nastaje progon hrvatskoga jezika ne samo u školi nego i u javnom životu. Godine 1852. izađe prvi broj *Nevena*, jedinoga beletrističnog lista za apsolutizma. U njemu vidi se ... *ljubav k narodnomu blagu, kojega urednik što više donosi u „Nevenu“ shvaćajući, da nam je preče proučavati duh narodnoga jezika nego gubiti snagu u bezkorisnoj prepirci oko pravopisa.*⁶ Bilo je kritika njegova jezika, on odbija prigovor: *Gle, odkuda sam se nado, da će me sunce ogrijati, od onuda me led bije.*⁷

Piše njemački četiri brošure, važne za povijest apsolutizma u Hrvatskoj. Prva je *Politische Rückblicke in Bezug auf Kroatien*, slijede *Zur bosnischen Frage* (1880.), *Eine Lanze für den Schiffahrts - Kanal Rugvica–Agram* (1881.) i *Ursachen und Wirkungen* o nemirima u Hrvatskoj (1884.).

3.

Jedina je Bogovićeve pripovijest iz suvremenoga pokrajinskog života humoreska *Šilo za ognjilo*, u kojoj se vidi trag Zschokkeovoj maniri. Rado umeće stihove iz narodne poezije, a još radije narodne poslovice; bio je uvjeren da umjetnik ne bi umio bolje označiti situaciju ili značaj. *Bogović [je] s velikom ljubavlju i pomnjom proučavao obilata vrela južnoga govora, no pišući pripoviesti ipak se nije mogao posvema oteti utjecaju latinskoga i njemačkog jezika, u kojima je odgojen i u kojima je primao prve naučne dojmove, a uza to je hrvatska umjetna proza do toga vremena dosta slabo njegovan. ... Bogovićeve ruke među prvima brazdile [su] po tom neuzoranom jošte polju.*⁸ Kakv je bio njegov književni jezik na štokavskoj osnovici, pokazujem na tom uzorku.

U deklinaciji nema sinkretizma u DLI mn.: *u onako skrojenih haljinah* (256),⁹ *po ulicah* (257), *po selih i malih gradovih* (257), *sa spomenutimi brijači* (258), *među našimi čitatelji* (259), *čitateljem predstavismo, tijem* (257), *među nam* (268). Izdvajam nesustavnost za ime grada: *u gradu Križevcih* (257) mn. – *Nemoj se rugat Križevcu* (263) jd., kao i danas u razgovornom jeziku.

Glagoli – upotrebljava aorist i imperfekt: *umriješe* (258), *čuše ili vidješe* (258), *Križevčani nazivahu* (257), *trčahu* (258). Ima kraći lik glagolskih priloga *bolje rekv* (257), *griješeć protiv* (266).

Pridjevi, prilozi: *doljnjoj varoši* (257), *većma* (258), *dosele* (268), *štono* (259), *jeda* (262), *sveder* (265), *kojino imamo* (265), *zastalno* (259); *jur ‘već’* (257), *nu tad* (258).

Leksik: *tečajem novijega vremena* (264), *priugotavlja* (260), *scijenio* (262), *švelo* (265), *smeta i prašine* (258), *gospođe tečice ili kumice* (259), *u pretkućnici* (261), *komšinica* (261), *neharni* (258), *pridesilo se* (257), *daždjelo* (258), *što je hasne* (265).

Nazvilje: *bajoslovlje ‘mitologija’* (258), *umriješe u suhobolji* (258), *đul-vodom* (263), *kalpak, surka ni atila* (262), *varmeđijski pisar* (260), *začasni jurasor* (260), *veliki gradovi, osobito stolni* (267), *iz ofenzivnoga položaja svoga u defenzivni* (262).

Tuđice: a) originalno pismo *rennomée* (262), *shawl ženski* (262), b) pohrvaćeno *po parisku ili po londonsku* (263), *inštalirati* (267).

4 Isto, str. LV.
5 Isto, str. LVI.
6 Isto, str. XX, ff.
7 Isto, str. XL.

8 Isto, str. XXXIV, ff.

9 Citira se prema *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knj. 31: Demeter – Bogović: Dimitrija Demeter i Mirko Bogović: članci; Grobničko polje; Teuta / Članci; Pjesme; Šilo za ognjilo; Matija Gubec (priredio J. Ravlić), Zagreb, 1968. i stranice u zagradama u tekstu odnose se na to izdanje.

4.

Za Bogovićeve stavove o hrvatskom književnom jeziku posebno su važna dva članka.

U prvome nije ulazio u pojedinosti problema, nego je načelno govorio kako bi ga trebalo riješiti. Godine 1852. u *Nevenu* govori o srpsko-hrvatskim raspravama: *Nekoliko iskrenih rečih*. Veli: *Serbski dnevnik dao je prvi povod toj nesretnoj raspri, pa će imati odgovarati ako bi ogorčenost mogla iz toga nastati među Hrvatima i Srbima, ali je i Starčević trebao pisati temeljitije i umjerenije*. Bogović se čudi uredniku *Serbskoga dnevnika*, koji je sam objavio knjigu o povijesti srpskoga naroda, pa je mogao dokumentima pobijati protivnika umjesto vrijeđanja. *Serbski listovi svejednako nasertju, ne samo na Starčevića, nego na nas, za tim na jezik i književnost našu.*¹⁰

Tek 1856. g. Bogoslav Šulek u *Nevenu* piše dokumentirano.¹¹

Takvo raspravljanje Bogović nije očekivao, a ni Matica ilirska nije bila zadovoljna Starčevićim uvredljivim negatorskim člancima, ali ni Subotićevom raspravom, u kojoj se ubrajaju među srpske neki hrvatski krajevi. Nekoliko mjeseci nakon njegova objavljivanja

Matica ilirska 1853. zaključila je da treba u *Nevenu* zamijeniti *ilirski* sa *hrvatski*.

Drugo je Bogovićev programatski članak: *Naš narodni jezik* (*Neven*, 1952.), koji za moto ima narodnu poslovicu: *Tko nije za sebe, nije ni za drugoga*. Prikazuje teško stanje u hrvatskoj kulturi s obzirom na jezik, ali ne okrivljuje zbog toga apsolutističku vlast, nego hrvatsko građanstvo, koje se otuđuje od hrvatskog jezika. Tuži se kako se u građanskim hrvatskim kućama čuje samo njemački, a tako govore gospoda na javnim mjestima, na zabavama, i u crkvi – i njemački molitvenici. Hrvatsko je građanstvo išlo na ruku bečkim vlastima, tj. da se njemački jezik proširi kao službeni jezik, što se ostvarilo 1854., kada je njemački jezik uveden kao nastavni jezik u svim gimnazijama Habsburške Monarhije. Iako vlast nije doslovno onemogućavala hrvatski jezik u javnom i kulturnom životu, nastojala je da se pokaže kulturna prednost njemačkoga.

Bogović piše, naravno, nerealno romantički, veli da je hrvatski jezik posebno lijep, a jezici su u osnovi ravnopravni, po funkciji, estetski se nekome može više sviđati jedan jezik od drugoga. Dalje: *Pa ipak, kao što nijedna slavenska grana, ni mi uzroka nemamo, sramiti se našim jezikom, koji je u stara vremena više cijenjeni i štovan bio, negoli u novije vrijeme.*¹²

10 Vince, *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, str. 287 ff.

11 U *Serbskom letopisu* urednik Jovan Subotić 1853. piše *Odgovor g. dru Starčeviću na njegov članak u zagreb. narodnim novinama*, na pedesetak strana. Nabrojio je što je Starčević iznio protiv Srba, konstatira da ovako *...još niko nikada srbskij narod naružio nije*. Smatra da su *dalmatinski* Hrvati i Srbi jedan narod jer imaju jedan jezik, *dalmatinski* i *panonski* Hrvati nisu jedan narod jer nemaju isti jezik. *Dalmatinci su katolički Srbi* (Vince, *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, str. 287).

12 *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knj. 31, str. 244.